

הקרב בקיבוץ בארי בשמחת תורה תשפ"ד לאור ההלכה

'תמות נפשי עם פלישתים' בקיבוץ בארי
כניסה לסכנה לצורך הצלה
'תמות נפשי עם פלישתים' בספר שופטים
תמות נפשם עם פלישתים
'והיה המחנה הנשאר לפליטה'
המו"מ של מפקד הימ"מ
אירוע נוסף בקרב בארי
אלחנן קלמנזון הי"ד
סיכום

'תמות נפשי עם פלישתים' בקיבוץ בארי¹

קיבוץ בארי, הקיבוץ הגדול ביותר בעוטף עזה, נכבש ע"י מחבלי החמאס בשמחת תורה תשפ"ד. בקרבות הקשים בתוכו נרצחו לפחות 91 תושבים גברים נשים וטף, ו-26 תושבים נחטפו לרצועת עזה. מקרב כוחות הביטחון [צה"ל, משטרה, ימ"מ] נהרגו בקרב 31 לוחמים: חמישה מחברי כיתת הכוננות של הקיבוץ, 19 חיילי צה"ל, ושבעה שוטרים.

1 רב פלוני כתב לי בזמנו, עוד לפני שנודע שהמחבלים הם שרצחו את השבויים בבית בבארי, בתגובה למה שכתבתי: 'אני מניח שאתה מבין שאלו דברים שלא ניתן ולא ראוי לפרסם ברבים אלא לצנועים בלבד, מטעם שאין לומר דברים שלא נשמעים ושעלולים אפילו לקומם ולגרם לחילול השם, שח"ו התורה איננה תורת חיים ואיננה עומדת באמות המוסר המקובלות כיום'. כנגד דברי הרב הנ"ל שאין חוות הדעת שלי עומדת באמות המוסר המקובלות כיום, ראיתי שמרן רה"י הגר"ד לנדו שליט"א ציין שלוש מידות שצריכות להיות ברב מורה הוראה: א. כנות. ב. הגיוניות. ג. בעל מידות טובות. והוא מפרש את דבריו: כנות - שידוע להגיד על מה שידוע - יודע. ומה שלא יודע - לא יודע. הגיוניות - שלא יושפע מכל מיני דברים מוסריים ורגשיים וכו'. צריך להיות עם שכל, צריך להיות הגיוני, בלי שום חשבונות אחרים [קובץ דברי זכרון על הג"ר יעקב ישראל פוזן זצ"ל עמ' פז]. כעת התפרסם בעיתון יתד נאמן עש"ק תרומה תשפ"ה המאמר של הרב יעקב דב ברגשטיין שליט"א שזכה בפרס ראשון בתחרות החיבורים של מפעל הפיס על הנושא: על מחבלים המחזיקים בני ערובה האם מותר להרוג את המחבלים באופן שמסכן את חיי השבויים שבידם. בעיון קל ראיתי שהרב הכותב שליט"א לא הזכיר את המקורות שהבאנו בעניין, ודן בזה בעיקר מדין 'רודף' - האם השבויים נחשבים לרודפים וכיוצ"ב. לכן ראיתי חשיבות לפרסום הדברים, בתפילה שלא תצא תקלה תחת ידינו.

באחד הקרבות בתוך הקיבוץ התבצרו מחבלים בביתה של גב' פסי כהן הי"ד הסמוך לחדר האוכל של הקיבוץ. בבית וסביבו התבצרו כ-40 מחבלים שלקחו כבני ערובה 14 מאנשי הקיבוץ ואורחיהם, אותם תכננו לחטוף לעזה תוך שהם משתמשים בהם כמגן אנושי. במקום התפתח קרב בין כוחות ימ"מ וצה"ל לבין המחבלים, ובשלב מסוים נטל תא"ל ברק חירם את הפיקוד על הקרב. במקביל התנהל משא ומתן בין הכוחות לבין המחבלים, במהלכו נכנע מפקד חוליית המחבלים והסגיר את עצמו לכוחות יחד עם אחת מבנות הערובה. על פי תחקיר שפורסם, לקראת ערב התנהל ויכוח בין מפקד צוות הימ"מ שסבר שישתכן שמחבלים נוספים ייכנעו, לבין תא"ל חירם שביקש לסיים את הקרב לפני רדת החשיכה כדי למנוע פגיעות נוספות של המחבלים בחיילים ובאזרחים בחסות החשיכה. לאחר שהמחבלים ירו רקטות RPG לעבר הכוחות, הורה תא"ל חירם לצוות טנק צה"לי שהגיע למקום לירות על הבית. צוות הטנק ירה פגז לגג הבית, ובהמשך עלה הבית באש. בתחילה נטען כי בשל הירי נהרגו 12 מבני הערובה (וכן חלק מהמחבלים, האחרים נהרגו או נתפסו בהמשך), אולם חקירה יסודית בהמשך הוכיחה שרוב בני הערובה נרצחו ביריות על ידי המחבלים עוד לפני שהטנק ירה. רק שתי בנות ערובה שרדו.

לאחר כמה שבועות נשמעה ביקורת בצה"ל שהועברה גם לתקשורת נגד תא"ל ברק חירם על הוראתו לטנק לפגוע בבית שבו התבצרו המחבלים עם בני ערובה, כשהוא ידע שהוא מסכן גם את חיי בני הערובה. בשורות הבאות ננסה לברר האם מבחינה הלכתית צדק תא"ל ברק חירם בפקודה לטנק לירות על הבית.

כניסה לסכנה לצורך הצלה

בירושלמי תרומות בסוף פרק ח מובא שרבי אימי 'איתצד בסיפסיה', כלומר נשבה ע"י שודדים. אמר ר' יונתן: 'יכרך המת בסדינו', כלומר שניתן להתיימשך ממנו כי לא ניתן להצילו, ואילו ריש לקיש אמר: אלך ואנסה להציל אותו בכוח, או שאהרוג [את השודדים ואציל אותן] או שאהרג. בסופו של דבר ריש לקיש הצליח לפייס את הגזלנים ולשחרר את רבי אימי.

בכסף משנה הלכות רוצח פרק א הלכה ד מובא בשם הגהות מימוניות שבירושלמי מוכח שיש להיכנס לספק סכנה כדי להציל. וכוונת ההגהות מימוניות לירושלמי זה, שריש לקיש נכנס לספק סכנה כדי להציל את רבי אימי.

בשאלה שלפנינו לא מדובר בכניסה לספק סכנה, אלא כניסה לוודאי סכנה. אם לא היו תוקפים את המחבלים בעזרת הטנק והיו מנסים להסתער על הבית היו ללא ספק נהרגים חיילים באירוע, שהרי המחבלים היו חמושים היטב ואף ירו כבר טיל אר. פי. ג'י. לכיוון החיילים. לכן מצד זה לא הייתה אפשרות להמתין למשא ומתן

וכדומה, כיון שכל השתהות הייתה מגבירה את הסכנה כלפי הכוחות בשטח, ובנוסף לא היה בה כדי לשחרר את בני הערובה. ברור אם כן שבמקרה זה גם לפי ריש לקיש הדין הוא ש"יכרך המת בסדינו", כי אין שום אפשרות להציל את החטופים, וטוב עשה תא"ל חירם שהחליט לתקוף את הבית עם טנק ולסיים את הפרשה גם במחיר סיכון בני הערובה, סיכון שהתברר בסוף שלא היה רלוונטי - רובם הגדול כבר נרצח קודם.

'תמות נפשי עם פלישתים' בספר שופטים

בספר שופטים (פרק טז) מסופר על שמשון שנתפס בעזה, ואז נערך כינוס גדול של הפלישתים והם שחקו בו. שמשון בתגובה הפיל את הבניין של הכינוס עליו ועל הפלישתים, באומרו 'תמות נפשי עם פלישתים'. בהסבר החלטת שמשון להרוג את עצמו עם הפלישתים כותב רבי יהודה בן חנין [לפני 400 שנה] שהיה זה לאחר שהבין שמשון שלא יוכל להימלט מהפלישתים, כי אם היה לו סיכוי להינצל אסור היה לו לעשות מעשה זה. כלומר לדעתו רק אם אין פתרון למלט את החטופים מידי שוביהם ניתן לומר 'תמות נפשם עם פלישתים' (בהנחה שאין הבדל בעניין זה בין הריגת עצמו והריגת אחרים, וראה להלן).

רבנו בחיי בן אשר בפרשת ויחי על הפסוק 'לישועתך קיויתי ה'" (בראשית מט, יח) מסביר כך:

ויתכן לפרש כי הוא תפילת שמשון, כי ראה יעקב אחרית השופט הזה האחרון כי הוא הנושך והמפיל הרוכב אחור, והוא התפלל לישועתך קיויתי ה', שכן התפלל: 'זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה האלוקים', ואע"פ שמת מכללם, הנה זאת תשועתו שינקם מאויביו וימות עמהם, כי בזה היה חפץ, כמ"ש 'תמות נפשי עם פלישתים'.

שמשון הגיע למסקנה שתשועת ישראל, דהיינו 'ניצחון', תהיה גדולה ע"י הפלת הבניין על יושביו, ולכן הפילו אע"פ שידע שימות גם הוא, ובזה ינקם באויבי ישראל. לפי רבנו בחיי המטרה שתהיה תשועה לישראל וישראל יתגברו על אויביהם היא התנאי שמאפשר לנהוג בדרך של 'תמות נפשי עם פלישתים'.

בקבוץ בארי אין ספק שחיסול המחבלים היה בגדר של תשועת ישראל, ולכן היה ניתן לפגוע במחבלים למרות שבכך ייתכן שייפגעו גם בני הערובה. אבל לו המחבלים היו כבר בדרכם לברוח לכיוון עזה יחד עם החטופים לא היה היתר להרוג אותם תוך כדי סיכון החטופים, כי הריגתם כבר אינה נחשבת לישועת ישראל².

2 במחכ"ת של ידידי הכותב הרב מרדכי שליט"א לדעתי הוא אינו צודק כלל בסיפא של דבריו. אחרי שהסכים בצדק שהריגת המחבלים שהתבצרו בבית הייתה מותרת גם אם זה גרם לסכנה לבני הערובה

תמות נפשם עם פלישתים

יש לברר שאלה נוספת, האם נכון לומר שרק 'תמות נפשי עם פלישתים' מותרת, אבל 'תמות נפשם עם פלישתים' אסורה? האם רק האדם עצמו יכול להחליט על עצמו 'תמות נפשי עם פלישתים', או שגם אדם אחר יכול להחליט על כך באותן נסיבות על חשבון חייהם של אחרים?

ונראה שאין לחלק בזה. האדם אינו בעלים על גופו ואיננו רשאי לחבול או לפגוע בעצמו, והארץ בזה הגרש"י ז'ין בספרו לאור ההלכה במאמרו הידוע 'משפט שיילוק בהלכה'. ולכן אם מפקד האירוע הגיע למסקנה שלמען ישועת ישראל והצלחת המערכה יש לחסל את המחבלים מיד, הוא רשאי לפעול בהתאם גם במחיר של פגיעה בבני הערובה.

בשולחן ערוך או"ח ס"ו שכח סע' ה-ו וס"ו תריח סע' א נאמר שהרופאים קובעים את היתר פיקוח הנפש בשבת והיתר האכילה ביום הכיפורים, ולמד מכאן הגרש"ז אויערבך שבצבא המפקדים דינם כרופאים, והם קובעים כיצד יש להילחם באויב. וראה בתוספות עירובין מה, א שכשם שמתירים למסור את הנפש במלחמה כן מותר לחלל שבת לפי צורכי המלחמה. אם כן המפקדים האחראים בשדה הקרב הם אלו שצריכים להחליט כיצד יש למסור את הנפש במערכה כדי להגיע להכרעת האויב ולניצחון, ורק שיקול זה צריך להדריך אותם.

'והיה המחנה הנשאר לפליטה'

כתב רבנו יונה גירונדי בספר דרשותיו [יצא לאור בירושלים תשמ"מ ע"י ר' שמואל ירושלמי] בפרשת וישלח, שיעקב יצא למלחמה תחילה עם עשו כי הסכים בדעתו [=הבין באופן ברור] שהוא יבוא להילחם עמו אחר שהביא ארבע מאות איש עמו. ולכן אמר ויחץ את העם וגו' ויאמר אם יבוא עשו וגו' והיה המחנה הנשאר לפליטה, כי אלחם עמו, ובהיותו חושב שאין עמו כי אם מחנה האחת - יצא מן המארב המחנה הנשאר וינצח, ויהיה להחיות לשני המחנות לפליטה. עכ"ל. מבואר בדברי רבנו יונה שתוכנית המלחמה שתכנן יעקב אבינו הייתה שיישאר שני המחנות לפליטה. אע"פ שברור שבמהלך הקרב יש סיכוי שחלק מאנשי שני המחנות יפגעו, אבל למרות זאת התוצאה תהיה ששני המחנות יהיו לפליטה. עולה מכאן שבתכנון מראש לקראת

כי היה בכך צורך למען 'ישועת ישראל', אין שום הבדל בין זה לבין הריגתם כשהם כבר בדרך חזרה לעזה עם החטופים כ'מגינים' אנושיים. הכל חלק מהמלחמה, הכל כלול בצורך להשמיד את האויבים שמסכנים את ישראל, והסכנה האפשרית לחטופים או לבני הערובה אסור לה שתמנע את ביצוע המשימה. אין הבדל בין סיכון חיילים לשם הרדיפה אחרי המחבלים לצורך הריגתם, לבין סיכון בני הערובה בדיוק לצורך אותה מטרה (וראה בסיכום המאמר שהכותב מסביר אחרת את כוונתו). י"ק.

שעת הקרב והמלחמה אין מתחשבים בתוצאות הקרב לכל אדם באופן פרטי, אלא יש לדאוג להצלת המחנה, ואם המחנה באופן כללי יינצל מטרת המלחמה הושגה גם אם היו נפגעים. רק כך ניתן לנצח בקרב, כשלוקחים בחשבון שיתכן שיהיו בו נפגעים דכרחה של מלחמה. ולפי דברים אלו אין הבדל בין נפגעים במחנה זה או במחנה אחר של כוחותינו, ומותר לסכן גם אזרחים כדי לנצח בקרב כולו.

בקיבוץ בארי מטרת הצבא הייתה להרוג את כל המחבלים שנכנסו לקיבוץ, ולהציל כמה שיותר מהתושבים, למרות שאיש לא חשב שיצליחו להציל את כולם. קרב כזה יש לנהל תוך כוונה להכות במחבלים ולהשמידם, וההצלחה היא ששני המחנות הללו באופן כללי יישארו לפליטה אחרי שהאויב הוכרע וחוסל (וראה להלן בסוף הסיכום לגבי 'נוהל חניבעל').

המו"מ של מפקד הימ"מ

מפקד הימ"מ [יחידת משטרה מיוחדת] ניסה לנהל משא ומתן מול המחבלים, במטרה שייכנעו וישחררו את בני הערובה. לכאורה כך גם נהג ריש לקיש, שהלך לגוב האריות על מנת לנהל מו"מ מול שוביו של רבי אימי. במהלך המו"מ מחבל אחד נכנע ויצא יחד עם חטופה אחת, ואילו השאר רצחו את השבויים שבידיהם. אמנם אין מעשהו של ריש לקיש דומה לפעולת הימ"מ. לריש לקיש לא הייתה אפשרות להילחם לבדו נגד השובים, וזאת אע"פ שלשון הירושלמי היא שיצא להרוג או להי הרג, ובהמשך הירושלמי מוכח שמי שהרג את החוטפים הייתה קללתו של ר' יוחנן, והשלטון הרג אותם, לא ריש לקיש, ואילו הימ"מ כל תפקידם הוא להילחם ולהרוג את האויב. לכו אי אפשר להשוות בין המקרים. לפי הנלמד מיעקב אבינו היה על הימ"מ להילחם כדי לנסות להציל את השבויים, ולאחר שכשל המו"מ הימ"מ אכן פרץ לבית כאשר מפקדיו סברו שכל בני הערובה מתו. למעשה ניצלה חטופה אחת, בנוסף לחטופה אחרת שניצלה כבר בתחילת האירוע. שתי נשים אלו נשארו עם כן לפליטה מקרב קשה זה. גם לפי דברי רש"י בפרשת וישלח זו הייתה דרכו של יעקב אבינו, 'והיה המחנה הנשאר לפליטה' - 'על כורחו, כי אלחם עמו'.

אירוע נוסף בקרב בארי

בבוקר הקרב בבארי לא היה אישור למסוקים לתקוף את המחבלים שהסתובבו בקיבוץ שמה יפגעו בתושבים, וזו הייתה טעות של מפקדי חיל האוויר. לדברי ר' יונה הנ"ל יעקב 'הסכים בדעתו', כלומר שהייתה ליעקב אבינו במחשבתו מפת קרב ברורה כיצד יש לפעול, וזה כלל אפשרות שאנשים ייפגעו בקרב עם עשו ואנשיו, העיקר שיצליחו לגרום לכך שהנשאר יהיה לפליטה. במציאות שהייתה בבארי בבוקר שמחת תורה נראה שהיה צורך להיות לוחמני יותר.

אלחנן קלמנזון הי"ד

אי אפשר לכתוב על קרב בארי בלי להזכיר את היחלצותו של אלחנן קלמנזון הי"ד ביזמה עצמית שלו ובגבורה שלא תתואר לצורך הצלתם. בפירוש השני כתב רבנו יונה ש'המחנה הנשאר לפליטה' הכוונה היא שאנשיו יברחו וינצלו בזכות מסירות הנפש של המחנה הראשון. הקצין אלחנן קלמנזון הי"ד מעתניאל התנדב מרצונו ויצא מהיישוב עתניאל שבדרום הר חברון עם אחיו ואחיינו בעצם יום שמחת תורה אל העוטף כאשר שמע והבין מה מתרחש שם, וברכב הממוגן שברשותם הם הצליחו לחלץ חיים כמאה מחברי קיבוץ בארי, גברים נשים וטף, חלקם מתוך בתים בוערים באש. לקראת סיום משימתו נפגע ממחבל שהסתתר באחד הבתים. לזכרו של אלחנן נכתב ספר תורה, ובעצם ימי המלחמה הוא הוכנס לבית כנסת בקיבוץ בארי.

סיכום

הפקודה של המפקד הבכיר בשטח לצוות הטנק לפגוע בבית שבו התבצרו המחבלים והיו בו גם בני ערובה, הייתה מוצדקת.

1. הכוחות היו בסכנת פגיעה ודאית במידה שהיו ממשיכים במו"מ עם המחבלים במהלך הלילה, וכאשר קיימת סכנה ודאית לכולי עלמא אין חובה להסתכן כדי להציל אחרים.

2. כאשר ברור שבני הערובה אינם יכולים להיחלץ, מותר לנהוג בדרך של 'תמות נפשי עם פלישתים'.

3. לצורך תשועת ישראל וניצחון בקרב מותר לומר 'תמות נפשי עם פלישתים', ואין הבדל אם בן הערובה אומר זאת על עצמו או אחרים נוהגים כך כלפיו.

4. בתכנון הקרב המטרה היא להילחם כדי להרוג את האויבים ולהציל כמה שיותר אנשים מכוחותינו. המטרה של הקרב היא 'והיה המחנה הנשאר לפליטה', כלומר ששני המחנות ינצלו גם על חשבון פגיעה משמעותית באחד מהם.

5. המפקד בשדה קרב הוא המוסמך גם הלכתית להורות על ביצוע פקודות ברוח מה שנאמר לעיל.

6. לגבי 'נוהל חניבעל', שהוא פגיעה מכוונת בשובים וגם בחטופים כדי למנוע את החטיפה, כגון באמצעות ירי של מסוקי קרב שאינו מבחין ביניהם, ההחלטה אם לירות או לא היא לפעמים של מפקד שאינו נמצא בשטח, או החלטה של שניות מצידו של טייס שרואה מחבלים מובילים חטופים לעזה. נראה לי מדברי ר' יונה שהבאתי, שכאשר הסיטואציה ברורה הנוהל הזה הוא המעשה הנכון.